

2002 יולי

20/7/02 ימ"ד אג"מ

מסביב לשעון עם יהודה לבנוני*

חקר מגדלי השעון שהוקמו בארץ ישראל ובאימפריה העותמאנית בתחילת המאה ה-20 *גאולוג, גאוגרף וחוקר חובב של חידות ארץ ישראל

יפן

המגדל המפורסם והמשוקם

גלגולי שמותיה של כיכר השעון ביפו פורסמו במאמרי ב"טבע הדברים" גיליון 71 (ספטמבר 2001), מגדל השעון הוא אחד מאתרי הכיכר.

התפתחות יפו הביאה לפירוק חומותיה, להכשרת כיכר שוק חדשה ולהעתקת המרכז השלטוני לפינה הצפון-מזרחית של העיר העתיקה.

לכבוד יום השנה לעלות הסולטאן עבדול חמיד על כיסאו, הוחלט לבנות מגדל שעון בלב כיכר השוק - כיכר השלטון.

סמוכים למגדל שני שלטים שהציבה עיריית תל אביב, המסמלים את הבעיה: לפי הראשון, נבנה המגדל ב-1906 במלאת 30 שנה לשלטון הסולטאן. על פי השני, נבנה המגדל באותה שנה אך במלאת 25 שנים לשלטונו. בנוסף, החברה לפיתוח יפו העתיקה (של עיריית תל אביב), מפיצה מפות של יפו, שעל פיהן מגדל השעון הוקם ב-1901.

גם בספרות העוסקת ביפו יש שתי גרסאות: האחת טוענת שהמגדל נבנה ב-1901 במלאת 25 לשלטון הסולטאן, והשנייה ב-1906 כשעברו 30 שנה. נראה מוזר כאשר אותו חוקר מביא את שני התאריכים הסותרים (פרופ' זאב וילנאי באנציקלופדיה אריאל, פרופ' רות קרק בספרה על יפו וב"עתמול" 133, וינון יעקב בספרו החדש על יפו וב"עתמול" 162). מביך, שני התאריכים אינם נכונים!

למעלה: שלט המוצב ליד מגדל השעון ומספר את תולדותיו: נבנה בשנת 1906 במלאת 30 שנה לשלטון הסולטאן.
למטה: שלט של "מסלול התפוז" המספר את תולדות מגדל השעון: נבנה בשנת 1906 במלאת 25 שנה לשלטון הסולטאן.

למעלה: תמונה שצולמה על יד הצליין דיויד ל. אלמנדורף בשנת 1901: "מוכר הפיתות בכיכר השוק". ברקע נראה מגדל השעון בן שתי קומות בלבד.

כעבור שבוע, ב-4 באוקטובר 1900, פורסם באותו עיתון: "ביום השבת ז' אלול (תר"ס, י.ל.) הוחג בארצנו חג יום מלאת חמש ועשרים שנה לעלות הדר השולטן על כסא מלכותו... ביפו התפללו ביום זה בכל בתי התפילה אשר לבני הדתות השונות... בבוקר הונח אבן היסוד למגדל שעון העיר הנבנה על הוצאות העיר, במעמד כבוד הקאימקאם וכל גדולי פקידי הממשלה וצירי ראשי הדתות השונות וגם הרב ממלא מקום החכם באשי היה בעת הנחת אבן היסוד..."

כלומר, ב-1 בספטמבר 1900 נורתה אבן הפינה למגדל השעון ביפו. ואכן, בתמונת הכיכר מאותה שנה נראים גידור עץ וערמות חומרי בנייה - הכנות להקמת המגדל.

בשנת 1901 ביקר בארץ ישראל הצליין דיויד ל. אלמנדורף. את רשמיו ותמונותיו הוציא בספר *A Camera Crusade through the Holy Land* ובתמונה שכותרתה "מוכר הפיתות בכיכר השוק", נראה מגדל השעון כשהוא בן שתי קומות. קומתו השלישית וצריח השעונים, עדיין לא נבנו. בהקדמה לספרו כותב אלמנדורף: "ב-1901 הגעתי לארץ הקודש כשמצלמתי הנאמנה היא כלי הנשק היחיד

בשבועון "היהודי", שיצא לאור בלונדון, בעריכת י. סובלסקי, ב-27 בספטמבר 1900 נכתב: "בארצנו מכינים עתה כמו בכל ממלכת תוגרמא (טורקיה, י.ל.) הכנות גדולות לחוג ביום ז' אלול 19 אוגוסט (לחשבון הישן) הבא (ז' אלול תר"ס הוא 1.9.1900 לספירתנו, י.ל.), יום שנת החמש ועשרים לעלות הדר השולטן עבד אל חמיד יר"ה על כסא מלכותו... ביפו יבנה מגדל גדול והיה לשעון העיר ושם השולטן יקרא עליו, הוצאות הבנין תעלינה לערך שש מאות לירא טורקית, וגם אחינו ביפו משתתפים בנדבותיהם לכבוד הדר השולטן.

גם אחינו בני המושבות חפצו לכונן מפעל חשוב לזכרון יובל השולטן, ויתאספו... לחשוב בדבר, איך ומה לעשות לכבוד היובל, ובין כה וכה נדרשו מפקידי הממשלה ביפו להשתתף עמם במגדל שיעשה ביפו בסך 800 פרנק".

התקשורת בתחילת המאה הייתה שונה מזו של ימינו: אף שיום חג 25 שנים לעלות הסולטאן על כיסאו חל ב-1 בספטמבר 1900, בעיתון שהודפס ב-27 בספטמבר 1900, מדווח מה עתיד לקרות חודש קודם לכן...

בראש המגדל הותקן סמל הסולטאנות: הסהר והכוכב. הסמל הוסר על ידי הבריטים.

בקומה ג', בארבעת הכיוונים הוצבו לוחות הנושאים את הטוגרה, חותמו הרשמי של הסולטאן. מתוכם נותר הלוח הדרומי, וגם הוא שחוק. בשיפוץ המגדל בשנת 2001 לא ניתן היה להסיר את לוח הטוגרה והוחלט להשאירו מחשש שיישבר. במקומות החסרים הותקנו שלושה לוחות זכוכית שעליהם מוטבעת הטוגרה.

בשנת 1953, במלאות חמש שנים לכניעת יפו, התקינו יוצאי אצ"ל שלט זיכרון בחזית המערבית של המגדל: "תהילת נצח לחיילי הארגון הצבאי הלאומי...".

בשנת 1963 שיפצה עיריית תל אביב את המגדל. האמן אריה קורן, מאשדות יעקב, התקין סורגי ברזל דקורטיביים בחלונות המגדל ובדלתותיו. בסורגים מתוארים אירועים מתולדות יפו: העיר תחת שלטון הפרעונים, הבאת עצי הארז דרך יפו לבניית בית המקדש, הצלת אנדרומדה על פי המיתולוגיה היוונית, סיפור הנביא יונה, מרד היהודים ברומאים, סוחרים נושאי סחורות מנמל יפו וכיבוש העיר במלחמת העצמאות. האמן הציע תכניות של ויטראזים, אך הוחלט לשלב פיסות זכוכית קטנות במקומם.

הנישא על גבי...". בזכותו אנחנו יודעים שבשנת 1901 כבר עמדו על תילן שתי קומותיו הראשונות של מגדל השעון ביפו.

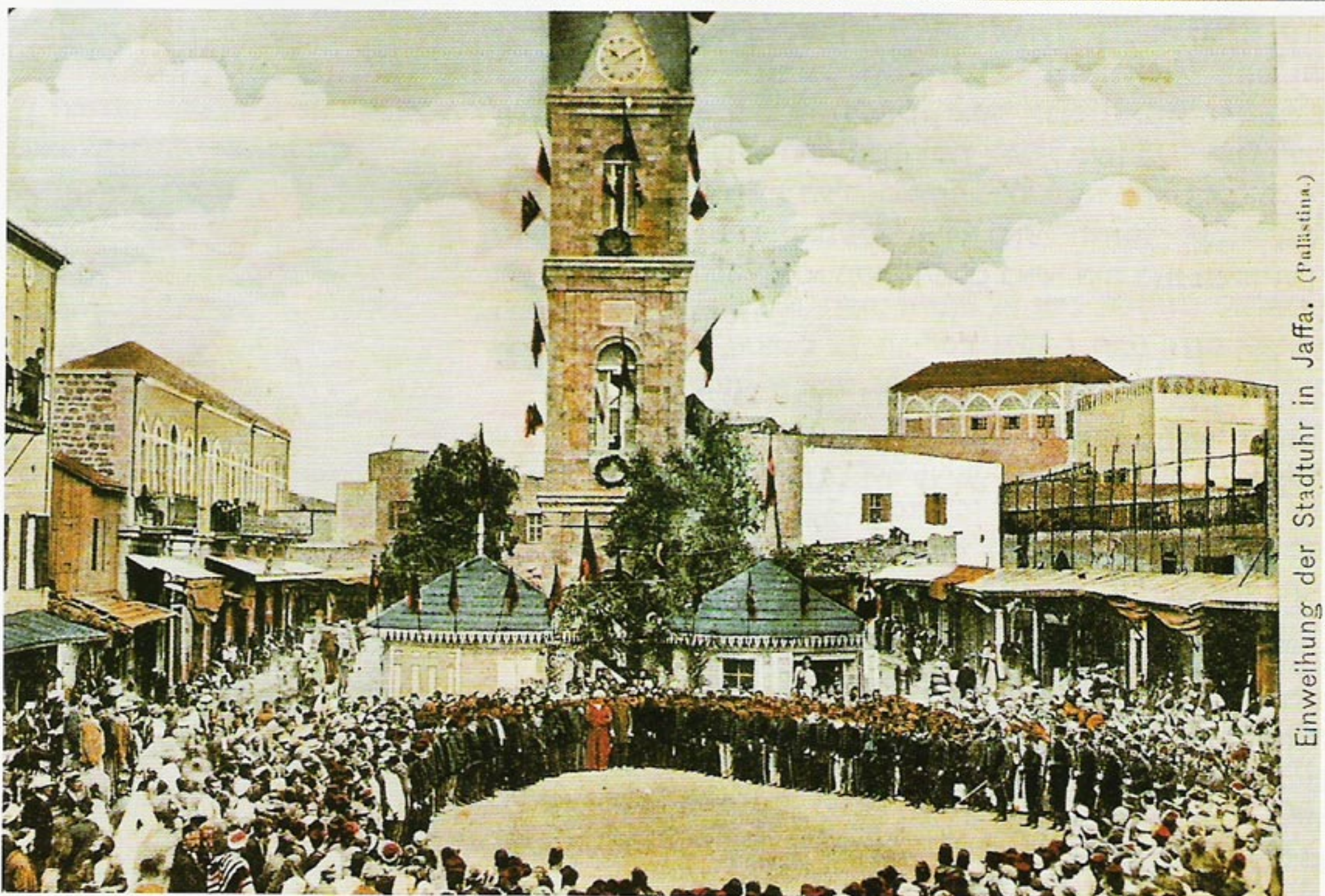
בספר התיירות של בדקר מ-1904 מוזכר לראשונה מגדל השעון ביפו. מאחר שהכותב אינו מצרף כל הסתייגות, סביר שכוונתו למגדל שכבר הושלם.

בגלויית דואר, שנשלחה כנראה ב-6 במרס 1906, מצולם טקס חנוכת מגדל השעון ביפו. כיוון שבשנים 1902-1903 התחוללה מגפת כולרה בארץ ישראל ובמיוחד ביפו, כנראה התעכבה השלמת הבנייה עד שנת 1903/4 אך לא יאוחר מתחילת שנת 1906.

המגדל בנוי כמגדל פעמונים של כנסייה אוסטריית או גרמנית. זהו מבנה ריבועי ששטחו 4x4 מ', בן שלוש קומות, בנוי אבני כורכר, ובחלקו העליון גג נחושת מהודר המכיל שני שעונים ופעמון. גובה המגדל 27.4 מ', ושלוש קומותיו אינן בגובה אחיד.

השעונים פונים לכיוון צפון ודרום, ואלה המקוריים היו בעלי ספרות ערביות. בהתקנת השעונים השתתפו אלתר מושלי ומוריס שינברג. ייתכן שהאחרון מעורב גם ביזמת ההקמה של המגדל. קיימים הבדלים בין שתי הקומות התחתונות לקומה השלישית, ונראה שהבנייה לא התבצעה ברצף.

טקס חנוכת מגדל השעון כפי שמופיע בגלויית דואר שנשלחה כנראה ב-6.3.1906

בשנת 2001 נערך שיפוץ מקיף במגדל השעון, באמצעות "המשלמה ליפו" של עיריית תל אביב, על ידי האדריכלים איל זיו ורלי פרטו. המגדל נוקה, הסדקים נסתמו והקירות חוזקו. הותקנה תאורה חדשה והוחלפה נחושת הגג בחדשה, אך בתוך זמן קצר הועם הצבע האדום ועתה מראהו אפור ירקרק. השעונים הוחלפו בשעונים חדשים מתוצרת צרפת. הותקנו זכוכיות בצבע כחול מרהיב. סורגי הברזל

הדקורטיביים חודשו. אחת לחצי שעה ומדי שעה שלמה מצלצל הפעמון.

טקס חנוכת המגדל המשופץ תוכנן לאוקטובר 2001 במעמד שר התיירות רחבעם זאבי. עקב רצח השר באותו יום, בוטל האירוע.

מגדל השעון, סמלה המובהק של יפו, חידש נעוריו כקדם.

משמאל: מגדל
השעון. צילום לילה
אחרי השיפוץ
בשנת 2001
(צילם: יהודה
לבנוני).

